

Literature Research Quarterly

Vol. 13, No. 2,

Summer 2025

pp. 1-31

Original Article

A Study of Socio-Political Humor in the Poems of Vasef Bakhtari and Ahmad Matar

Hossein Mohtadi*

Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Persian Gulf University,
Bushehr, Iran

Received date: 28.11.2024

Accepted date: 22.07.2024

Abstract

Satire is a literary technique and also a method of verbal struggle that poets in oppressive political societies use to criticize the actions of rulers. In this article, the author has attempted to examine socio-political satire in the poems of Bakhtari and Matar. The basis of the humor of these two poets is to criticize the chaotic conditions of Afghan and Iraqi society in order to reform and eliminate corruption, which undoubtedly has shaped the common manifestations of the humor of both painful poets. On the other hand, the goal of the humor of these two poets is not to make others laugh; rather, their humor pursues grand and valuable goals such as decolonization and corruption. Many common themes can be seen in the poems of these two poets, and this article, using a descriptive-analytical method, has addressed these common themes and the comparison of the thoughts of the two poets. As a result, it can be said that there are many similarities between the satire of Wasef Bakhtari and Ahmad Matar, including the revolutionary and transformative approach of both poets to the rulers of their era through satire,

*Corresponding Author's E-mail: mohtadi@pgu.ac.ir

criticism of administrative corruption, criticism of colonialism, a reformist perspective, expressing the pain of the people in the form of satire, and some other similarities that are explained in detail in this article.

Keywords: Humor, Wasif Bakhtari, Ahmad Matar, Afghanistan, Iraq.

1- Introduction

Certainly, poets and writers in an environment where, for whatever reason, they cannot seriously and directly express the realities of the ruling system in a country are forced to take refuge in the hedge of humor in order to express the realities of society and criticize the actions of state officials, and through this, criticize their bitter behavior and wrong actions in order to correct them. This is why the tree of humor has usually grown more and with wider branches in dictatorial and oppressive countries.

Ahmad Matar and Wasif Bakhtari, two famous poets from two war-torn and colonized countries, Afghanistan and Iraq, found the best way to work in satire and covert speech, and through this, they criticized the rulers of their time and worked hard to reform and educate the humane behavior of the rulers. Since Ahmad Matar is famous for his satire, he has expressed various reforming topics in satire, and Bakhtari also has a lot of satirical experience with his many works, this article examines Bakhtari's "Statement of the Inheritors of the Earth" with Ahmad Matar's satirical poems "Lafat".

"The Declaration of the Inheritors of the Earth!" is one of Wasif Bakhtari's poems that for the first time demonstrates his extraordinary power in satire. This poem, written in the first person, is a story about a dark corner of Afghan history, expressed in a strong satirical language, and well conveys Wasif Bakhtari's power and his mastery of humor, history, and philosophy. In this book, Bakhtari narrates the ideological nightmare of the Taliban group and expresses the ideological goals of this group. With his skill in using metaphors, symbols, and historical references,

he exposes and mocks the secrets of the heart. This poem is twenty-seven pages in pocket format and with a print run of 1,500 copies was published in the summer of 2004 by the Parnian Publishing Foundation in Kabul, with the efforts of Nasser Hotaki.

"Lafatat" is the title of a collection of poems by Ahmed Matar, which includes seven collections of poems expressed in satirical language and mostly criticizes the actions of Arab statesmen and politicians, which have been banned from publication in some Arab countries. The book "Lafatat" was published in London at the poet's personal expense.

1-1. Research Questions

What are the similar and consistent features in the satire of Matar and Bakhtari?
What are the main elements criticized by Bakhtari and Matar?

2-1. Research Method

In this article, using the descriptive-analytical method, the elements of Matar's satirical criticisms of his works, especially "Lafatat" and Bakhtari's satire from the small poem "Declaration of the Inheritors of the Earth" have been examined, and an attempt has been made to match the satire of these two poets with each other through the approach of assimilation and analogy.

2. Conclusion

The most important results of the present study are: - Bakhtari and Matar's satires have many similarities and similarities in their criticism of rulers; with the difference that Bakhtari, using ironic language, puts himself in the clothes of the rulers and criticizes their ideology, performance, and speeches in such a way that the reader first feels that the poet is making a statement for others and inviting the readers to his path; but after a short delay, the reader's perspective is shifted from

the first person plural to the third person plural, which is the rulers of the poet's time (the Taliban); but Matar's satire is expressed in the third person at the very beginning and is a little more specific than Bakhtari's satire.

The satire of both poets has well reflected the chaotic situation of their respective countries. Both poets have worked towards enlightenment for the deprived classes of society. Bakhtari and Matar have beautifully depicted the chaotic situation of Afghanistan and Iraq in the form of satire. The satire of both poets shows that no authoritarian government can survive without external dependence and support. From the perspective of both poets' poetry, authoritarian rule has undesirable and destructive consequences.

- The main elements criticized by these two poets can be considered criticism of the rulers in the areas of anti-science, anti-colonialism, anti-religion, corruption, oppression, misogyny, violation of freedom of speech, and violation of human dignity. Both poets are supporters of freedom and enemies of colonialism and tyranny. Both poets consider the dissemination and dissemination of religion and religious experience to be a need of society and beneficial for the people, and consider the misuse of religion inappropriate and rejected. Bakhtari and Matar criticize the corruption of the rulers of their time in the strongest terms and demand reform and elimination of administrative and judicial corruption of the rulers. Most rulers are presented as cruel, misogynistic, and petrified in Bakhtari and Matar's satire, and they see no way to reform them except by recounting their oppression and wrong behavior. Both poets consider human dignity in the eyes of the rulers to be restored and freedom of speech to be necessary for the existence of free people.

- The way these two poets process humor is a middle path, not the path of insults and ridicule, and sometimes the satirical Samand walks in completely indirect ways and far from the poet's intended goal, guiding the reader slowly in her desired direction, in which Westri seems more agile.

بررسی طنز اجتماعی - سیاسی در اشعار واصف باختری و احمد مطر

حسین مهتدی*

دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۹/۰۸

چکیده

طنز یکی از شگردهای ادبی و همچنان یکی از شیوه‌های مبارزات کلامی است که شاعران در جوامع سیاسی خفقان‌آور برای نقد عمل‌کرد زمامداران از آن بهره می‌برند. در نوشتار حاضر نگارنده کوشیده است تا طنز اجتماعی - سیاسی را در اشعار باختری و مطر مورد بررسی قرار دهد. اساس طنز این دو شاعر انتقاد از شرایط نابسامان جامعه افغانستان و عراق به منظور اصلاح و زدودن فساد است که بدون تردید جلوه‌های مشترک طنز هردو شاعر دردمند را همین موضوع شکل داده است و از جانب دیگر هدف طنز این دوشاعر به هیچ وجه خنداندن دیگران نیست؛ بلکه طنز آنها اهداف کلان و ارزشمندی همچون استعمارزدایی و فسادزدایی را در پی دارد، در اشعار این دو شاعر مضامین مشترک زیادی دیده می‌شود که در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی به این مضامین مشترک و تطبیق اندیشه‌های دو شاعر پرداخته شده است؛ در نتیجه می‌توان گفت که همگونی‌های زیادی میان طنز باختری و مطر وجود دارد از جمله برخورد انقلابی و تحول‌آفرین هردو شاعر با زمامداران عصر خود از رهگذر طنز، نقد فساد اداری، نقد استعمارتی، دید اصلاح‌گرانه، بیان کردن درد مردم در قالب طنز و برخی مشابهت‌های دیگری که در این مقاله به صورت مفصل به توضیح آن پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: طنز، باختری، مطر، افغانستان، عراق.

* E-mail: mohtadi@pgu.ac.ir

۱- مقدمه

یقیناً شاعران و ادیبان در محیطی که به هر علتی نمی‌توانند به صورت جدی و مستقیم، واقعیت‌های نظام حاکم در یک کشور را بیان کنند، مجبور می‌شوند به خاطر بیان واقعیت‌های جامعه و نقد عمل‌کرد دولتمردان به حصار طنز پناه برده و از این رهگذر رفتار تلخ و کنش‌های نادرست آنها را به خاطر اصلاح آنها به باد انتقاد بگیرند. برای همین است که درخت طنز معمولاً در کشورهای دیکتاتوری و ستمگر بیشتر و با شاخ و برگ پهن‌تر رویده است.

احمد مطر و واصف باختری، دو شاعر نام‌دار از دو کشور جنگ‌زده و استعمارزده یعنی افغانستان و عراق، صلاح کار را در طنزگویی و پوشیده‌گویی یافتند و از این طریق، حاکمان زمان خود را نقد کردند و برای اصلاح و آموزش رفتارهای انسانی زمامداران قدم زدند و قلم فرسایی کردند. از آنجایی که احمد مطر در طنزگویی شهره شهر است، موضوعات مختلف و اصلاح ساز را به زبان طنز بیان کرده و باختری نیز با آثار زیادش تجربه‌های طنزی زیادی دارد، در این مقاله به گونه موردی منظومه «بیان‌نامه وارثان زمین» باختری با شعرهای طنزگونه «لافتات» احمد مطر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

«بیان‌نامه وارثان زمین!» یکی از سروده‌های واصف باختری است که برای بار نخست، قدرت شگرف او را در طنزپردازی به نمایش می‌گذارد. این منظومه که از زبان شخص اول پرداخته شده است، روایتی از یک گوشه تاریک تاریخ افغانستان است که با زبان قوی طنز بیان شده و قدرت واصف باختری و احاطه‌اش را بر طنز، تاریخ، و فلسفه به خوبی می‌رساند. باختری در این کتاب از شبیخون ایدیولوژیک گروه طالبان روایت می‌کند و اهداف ایدیولوژیک این گروه را بیان می‌دارد، او با تبحری که دارد با کاربرد استعاره‌ها، نمادها و اشارات تاریخی، رازهای سر به مهری را افشا می‌کند و به آن تسخر می‌زند. این منظومه در بیست و هفت صفحه به قطع جیبی و با شماره‌گان ۱۵۰۰ نسخه در تابستان سال ۱۳۸۳ هجری خورشیدی از سوی بنیاد انتشارات پرنیان و به کوشش ناصر هوتکی در کابل به چاپ رسیده است.

«لافتات» عنوان مجموعه اشعار احمد مطر است که هفت مجموعه شعری را شامل می‌شود که

با زبان طنز بیان شده است و بیشتر به نقد عملکرد دولتمردان و سیاستمداران عرب پرداخته است که در برخی از کشورهای عربی چاپ و نشر آن ممنوع بوده است. کتاب «لافتات» با هزینه شخصی شاعر در لندن به چاپ رسیده است.

در کار مبارزه و انتقاد هیچ حربه‌ای مؤثرتر از طنز نیست. طنز بر سردمداران و حاکمان جبار و خود کامه و سازمان‌ها و احزاب تمامیت خواه و استبدادی می‌آشوبد و سازمان‌های فاسد سیاسی و اقتصادی را رسوا می‌کند و طنز سیاسی، این سازمان‌ها را به چالش می‌کشد و لرزه بر اندام سیاستمداران و سیاست‌گذارانی که بی‌هنجار و بی‌رویه گام برمی‌دارند، می‌اندازد (باختری، ۱۳۸۸: ۲۷) اساساً اختناق و محدودیت‌های سختگیرانه‌ای که در این سازمان‌ها وجود دارد خود عامل بوجود آمدن طنز بوده است.

«طنزنویس می‌خواهد با انتقاد از نارسایی‌های جامعه خود، هموطنان خود را متوجه ضعف‌هایشان بگرداند و در نتیجه آنان را وادارد که در اصلاح معایب فردی و اجتماعی خود سعی ورزند» (نورانی، ۱۳۸۸: ۶۱) از سوی دیگر «طنز، قابلیت بیشتری برای آنکه هدف مطلب را در لفافه بیان کند دارد و می‌تواند از لابه‌لای خط قرمزها نیز رد شود. توجه به طنز، با طرح مسائل سیاسی، اجتماعی، انتقادی در متون ادبی رابطه‌ای تنگاتنگ دارد؛ بنابراین هر شاعر و نویسنده‌ای به میزانی که درد جامعه و مردم برای او ملموس بوده به طنز توجه کرده است» (زهره‌ای و نظری، ۱۳۹۷: ۵۳) برخی از پژوهشگران براساس تعریف معاصرشان از ماهیت طنز، یکی از علل و اسباب روی آوردن ادبا به طنز و طنزپردازی را حکومت‌های ظالم یا فسادهای رایج در جامعه در هر دوران بیان کرده‌اند که مردم تحت سلطه آنان نمی‌توانسته‌اند حرف و سخن خود را آزادانه به زبان آورند (مدرسی، ۱۳۹۰: ۳۴۰) از این‌رو برخی از نویسندگان و منتقدین نظام‌های مستبد انتقاداتشان را در قالب طنز بیان کرده‌اند.

سیاست‌های ظالمانه دولت عراق در زمان احمد مطر یکی از مهم‌ترین عواملی گرایش او به طنز بود او در جامعه‌ای زندگی می‌کرد که از ظلم حاکمان رنج می‌برد و سبب اندوه و پریشانی‌اش می‌شد، از این‌رو طنز وی آمیخته با غم و اندوه است (عبدالعالی، ب ت: ۱۵۸-۱۵۹).

یکی از ویژگی‌های ادبیات کشورهای ستمدیده، رواج طنز در میان آنها است؛ زیرا مردمی که

نمی‌توانند به طور صریح انتقاد کنند، از راه سخنان غیر صریح و خنده‌آور و گاهی گزنده، انتقادهای خود را اظهار می‌کنند. ارزش این سبک به خاطر قدرت آن در بیان مسائل سیاسی و اجتماعی است (زهره‌ای و نظری، ۱۳۹۷: ۵۵) دو تن از نوابغی که در این عرصه گام برداشته‌اند و حتی یک کلمه در مدح و ستایش حاکمان و اصحاب قدرت نسروده‌اند؛ بلکه رفتار و عملکرد حکام را به باد انتقاد گرفته‌اند باختری و مطر هستند. این دو شاعر علیه بیدادگری‌ها و نابرابری‌های زمان خود ایستادند و تا پای جان به دفاع از مردم خویش پرداخته و صدای رسای ستمدیدگان جامعه خویش بوده‌اند. در این مقاله به مقایسه طنز در اشعار هر دو شاعر پرداخته شده است.

۱-۱. پیشینه تحقیق

در مورد مقایسه طنز باختری و احمد مطر تاکنون کاری صورت نگرفته و تحقیقی انجام نشده است؛ اما پژوهش‌های مشابه درباره طنز احمد مطر و طنز واصف باختری به صورت جداگانه یا مقایسه با دیگران انجام شده است که به مهم‌ترین این پژوهش‌ها اشاره می‌شود:

طغیانی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله «اندیشه انتقادی و بیان آبرونیک در بیان‌نامه وارثان زمین» ضمن توضیحاتی در مورد آبرونی به معرفی واصف باختری و طنز وی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که شاعر در بیان وضعیت تاریخی، سیاسی و اجتماعی کشور خود با موفقیت از شگرد آبرونی بهره برده است و شعر آبرونیک خود را به یکی از مصادیق موفق شعر معاصر فارسی در افغانستان تبدیل کرده است.

حسینی مؤخر و نجات (۱۳۹۵) در مقاله «بررسی تطبیقی درونمایه اعتراض در شعر احمد مطر و علیرضا قزوه» ضمن مقایسه طنز این دو شاعر تنها به ادب اعتراض و ذکر نمونه‌هایی از این نوع ادبیات در شعر دو شاعر مذکور پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که طنز در اشعار این دو شاعر حضور پر رنگ دارد.

خدای و جنتی‌فر (۲۰۱۷) در مقاله «السخرية و حقولها الدلالية في الشعر العراقي المعاصر أحمد مطر نموذجاً» به بررسی طنز در شعر احمد مطر پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که مطر، طنز هدفمندی را به منظور دفاع از ملت ستمدیده در برابر حکام ظالم ارائه داده است که شعر وی ویژگی خاص

دارد و به موضوعات سیاسی - اجتماعی پرداخته است.

عبدالعالی (ب ت) در مقاله «السخرية الهادفة في شعر أحمد مطر» به این نتیجه رسیده است که احمد مطر در شعر طنزگونه‌اش به مشکلات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و انسانی پرداخته و راه‌حلهایی را در این زمینه‌ها ارائه داده است.

واقف‌زاده و جهانوند (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی ژرف ساخت‌های ناسازواری در طنز تلخ احمد مطر» ضمن معرفی ناسازواری و اجزاء و عناصر آن به اهداف بکارگیری ناسازواری در طنز تلخ احمد مطر پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که اکثر قصاید احمد مطر مانند یک نمایشنامه با طنز ناسازوار و نقد‌گرنده، غرق در غموض است.

احسانی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله با عنوان «مطالعة تطبیقی طنز پردازی ابوالقاسم حالت و احمد مطر» ضمن اشاراتی به تاریخچه طنز، اشعار ابوالقاسم حالت و احمد مطر را از نظر کاربرد شیوه‌های طنز مورد بررسی قرار داده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که تفاوت مضمون اشعار دو شاعر و اختلاف زمانی و مکانی موجب شده است تا شیوه‌های طنز آنها متفاوت باشد. ابوالقاسم حالت بیشتر به جنبه‌های خنده‌آوری و سرگرمی و به چالش کشیدن رفتار مردم توجه داشته؛ ولی احمد مطر بیشتر به اوضاع سیاسی پرداخته و طنز وی جدی‌تر بوده است.

عمده‌ترین تفاوت و برجستگی این پژوهش با تحقیقات ذکر شده در آن است که در این پژوهش بیان طنزی احمد مطر در مقابل بیان طنزی واصف باختری قرار داده شده و در حوزه‌های بیانی مشخص مورد بحث و بررسی قرار گرفته و همگونی و شباهت‌های طنز دو شاعر، برجسته شده است.

۲-۱. اهمیت تحقیق

این پژوهش از سه جهت حایز اهمیت است؛ اول: از جهت این که مهارت طنزپردازی در شعر این دو شاعر برجسته شده است؛ دو: الگوهای مشابه و نوع نگاه یگانه نقد زمامداران از ورودگاه طنز این دو شاعر سنجیده شده است؛ سه: تشخیص نوع شهامت، قوت قلبی و تن به خطر سپردن باختری و مطر در نقد حاکمان مستبد و دیکتاتور، علم ارزش این نوشتار را بلند کرده است.

۳-۱. پرسش‌های تحقیق

چه ویژگی‌های همگون و همسو در طنز مطر و باختری وجود دارد؟
عمده‌ترین عناصر مورد نقد باختری و مطر کدام است؟

۴-۱. روش تحقیق

در این مقاله با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی، عناصر نقدوارگی‌های طنزگونه مطر از آثارش، مخصوصاً "لافتات" و طنز باختری از منظومه کوچک "بیان‌نامه وارثان زمین" مورد بررسی قرار گرفته است و تلاش صورت گرفته تا با رویکرد همگون‌سازی و مشابه‌گردانی، طنز این دو شاعر با یکدیگر مطابقت داده شود.

۵-۱. نگاهی به زندگی باختری و مطر

باختری

استاد محمد شاه واصف باختری ادیب، مترجم و شاعر بنام افغانستانی است. او در تاریخ ۱۳۲۱/۱۲/۲۴ هجری شمسی در ولایت بلخ افغانستان به دنیا آمد. در سال ۱۳۴۵ هجری شمسی، در رشته زبان و ادبیات فارسی دری، دانشگاه کابل از مقطع کارشناسی فارغ التحصیل شد، مدرک کارشناسی ارشدش را در سال ۱۳۵۴ خورشیدی از دانشگاه کلمبیا نیویورک در رشته آموزش و پرورش اخذ کرد (انوشه، ۱۳۸۱: ۱۰۷۳). او تسلط کامل به زبان‌های فارسی، عربی، انگلیسی و اردو داشت. باختری آثار زیادی از سخنوران ایالات متحده آمریکا، امریکای لاتین، روسیه، اسپانیا، فلسطین و هند را به فارسی دری برگردانده است (خلیق، ۱۳۸۷: ۴۴۶) او مدت پانزده سال ریاست تألیف و ترجمه وزارت معارف (آموزش و پرورش) را به عهده داشت. در سال ۱۳۵۷ خورشیدی با روی کار آمدن کمونیست‌ها، او به مدت دو سال زندانی شد. در سال ۱۳۶۰ خورشیدی، مدیر مسئول مجله ژوندون (زندگی)، نشریه انجمن نویسندگان افغانستان بود. در سال ۱۳۷۵ خورشیدی به پاکستان مهاجرت کرد و در آنجا مشغول فعالیت‌های ادبی و فرهنگی شد. اوایل دهه هشتاد به آمریکا رفت و سال‌های آخر عمرش را در آنجا سپری کرد و سرانجام در شهر لوس آنجلس ایالت کالیفرنیا

در سال ۱۴۰۲ چشم از جهان فروبست.

از باختری آثار زیاد شعری و نثری به جا مانده است مانند: آفتاب نمی‌میرد، ترجمه اسطوره بزرگ شهادت، از میعاد تا هرگز، شکوفه‌ها، سرود باختر، از این آیین به شکسته تاریخ، سرود و سخن در ترازو (تحقیقات درباره عروض)، نردبان آسمان (مجموعه مقالاتی در باره مولانا جلال الدین بلخی) (هروی، ۱۳۸۹: ۲۹۴) درنگ‌ها و پیرنگ‌ها، دروازه‌های بسته تقویم، دیباچه در فرجام، گزارش عقل سرخ، سفالینه‌ای چند بر پیشخوان بلورین فردا و

احمد مطر

احمد مطر در سال ۱۹۵۶ میلادی در روستای تنومه بصره، در همسایگی خرمشهر، آن سوی رودخانه بهمن شیر دیده به جهان گشود (مطر، ۱۳۹۲: ۱۵) او از شاعران مشهور عراقی است و به خاطر شعرهای بسیار گزنده و طنزآمیز خویش در مورد سران عرب، مشهور است. او در خانواده‌ای مذهبی رشد و نمو یافت، شاعری شیعه مذهب که لقب خانوادگی آنها موسوی است. شجره‌نامه آنها به امام هفتم شیعیان حضرت امام موسی کاظم (ع) ختم می‌شود (سلیمان، ۲۰۰۵: ۶).

در بحبوحه کساد بازار شعر در جهان عرب و در دهمین نمایشگاه کتاب کویت که در اواخر سال ۱۹۸۴ برگزار گردید، کتابی کوچک، آفریننده یک شگفتی بزرگ شد. نام این کتاب لافتات و شاعر آن، احمد مطر شاعر جوان و خانه به دوش عراقی بود. او قصایدی با موضوعات پراکنده و تحریک‌کننده بر ضد حکومت می‌سرود و بهای چنین موضع‌گیری را پرداخت و به کویت گریخت (حسینی و بیدج، ۱۳۸۰: ۱۵۸).

او در عرصه‌های متفاوتی چون کاریکاتور، روزنامه‌نگاری و داستان‌نویسی دست به تجربه زد که نشانه‌های این سابقه در اشعارش به چشم می‌خورد، او از سال ۱۹۸۵م در لندن زندگی می‌کند. انتشار هفت مجموعه شعری‌اش تحت عنوان "لافتات" - پلاکاردها - در بین سال‌های ۱۹۸۴ تا ۱۹۹۹، از یک سو آوازه‌ای در خور برای شاعر در میان مردم فراهم آورد و از سویی دیگر تبعید و ممنوعیت نشر در بعضی کشورهای عربی را برای او به همراه داشت. لهجه صادق و کلمات تند و آشکار مطر به عنوان نویسنده در روزنامه کویتی "القَبَس" و "لافتاتش" بر ضد حکومت‌های عربی، دولت کویت را مجبور به تبعید او کرد (سعدون زاده، ۱۳۸۸: ۵۶). مطر در سال ۱۹۸۶م به لندن

رفت تا در دفاتر بین المللی روزنامه "الْقَبَس" فعالیت کند (غنیم، ۱۹۹۸: ۵۸).

۲- بحث تحلیلی موضوع

ادیبان و نویسندگان فارسی زبان تعریف‌های گوناگونی از طنز ارائه داده‌اند که به برخی از این تعریف‌ها در زیر پرداخته می‌شود:

جلال نورانی طنز نویس مشهور افغانستان طنز را چنین تعریف می‌کند: «طنز یک اثر ادبی - هنری است که در آن «انتقادی» از اطوار زشت، معیوب و نادرست انسان‌های جامعه مؤسسات و نهادهای موجود در جامعه و پدیده‌های مخرب به عمل آمده و این انتقاد باید توأم با «ظرافت» باشد. و هدف اصلی آن اصلاح جامعه و افراد باشد» (نورانی، ۱۳۸۸: ۴۴).

نورانی در کتاب هنر طنز پردازی با نقل قول از روزنامه جام جم (۸ بهمن ۱۳۸۲) از طنز چنین تعریفی ارائه داده است: «طنز مسئله پیچیده‌ای است که خیلی جدی گرفته نشده است. اگر در کوچه و بازار، هرکسی هرکاری بکند که دیگران بخندند و بعد بخواهند به آن طرف لقب فاخر بدهند، می‌گویند طنز پرداز است. مشکل اصلی طنز نداشتن تعریف است» (همان: ۱۸).

فریدون تنکابنی طنز پرداز و محقق، طنز را چنین تعریف کرده است: «طنز نوعی انتقاد اجتماعی در جامه رمز و کنایه، با رعایت و حفظ جنبه‌های هنری و زیبا شناسی است» (تنکابنی، ۱۳۵۷: ۴۹). به نظر خسرو فرشیدورد طنز فقط «سخن» است اما چگونه سخنی؟ می‌نویسد: «طنز سخنی است اعتراض آمیز و لطیف و نیشخند انگیز که قصدش انتقاد و اصلاح جامعه است» (فرشید ورد، ۱۳۶۳: ۶۷۹).

طنز به عنوان یکی از گونه‌های ادبی ژانریست که به شکل منشور، منظوم و تصویری پرداخته می‌شود و نابسامانی‌های جامعه، فساد، خیانت، رشوت، رفتارهای ضد اخلاقی افراد و گروه‌ها، کنش‌های ناشایست سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را با زبان ادبی شیوا و ایجاد تمسخر و خنده به چالش می‌کشاند و ناخودآگاه آدمی را برای مبارزه بیدار می‌سازد (باختری، ۱۳۸۸: ۲۴).
طنز یکی از شاخه‌های ادبیات انتقادی و اجتماعی است که در ادبیات کهن فارسی و عربی به عنوان نوع ادبی مستقل شناخته نشده و حدود مشخص با دیگر مضامین انتقادی و خنده‌آمیز؛

همچون هجو و هزل و مطایبه نداشته؛ اما از دیر زمان در میان شاعران و نویسندگان فارسی و عربی رواج داشته است توجه به طنز با طرح مسایل سیاسی، اجتماعی، انتقادی در متون ادبی و عربی رابطه‌ای تنگاتنگ دارد و هر شاعر و نویسنده‌ای به میزانی که درد جامعه و مردم برای او قابل درک بوده به طنزپردازی توجه کرده است (زهره‌ای و نظری، ۱۳۹۷: ۵۰) و برای بیان درد جامعه خویش زبان طنز را به کار برده است.

برخی از پژوهشگران طنز را به انواع مختلف تقسیم کرده‌اند از جمله خانم منیژه باختری فرزند واصف باختری در کتاب «انگبین نیشخند و شرنگ نوشخند» می‌گوید: «طنز را می‌توان از نگاه محتوا و شکل تفکیک کرد. در ادبیات طنزی فارسی دری، گروهی طنز را به گونه‌های گفتاری، نوشتاری، تجسمی و نمایشی تقسیم کرده‌اند» (باختری، ۱۳۸۸: ۸۱)

همچنان برخی دیگر طنز را به طنز اجتماعی، طنز سیاسی و طنز فلسفی تقسیم کرده‌اند که پرداختن به هریک از انواع طنز از بحث این مقاله خارج است.

در این مقاله موضوعات مشترک طنز سیاسی- اجتماعی باختری و مطر بررسی گردیده و همگونی‌ها و شباهت‌های طنز هردو شاعر، برجسته شده است که هردو از جمله شاعران طنز پرداز برجسته ادب پارسی و عربی هستند و در سرودن اشعار طنزی از مهارت و توانایی بالایی برخوردارند. باختری شاعر دردمندی است که در طنزش به بازتاب فضای اجتماعی- سیاسی می‌پردازد، که فریاد اعتراض تنها متوجه حاکمان سیاسی و استعمارگران مانند انگلیس، روسیه، آمریکا و حتی پاکستان- به عنوان حمایتگران آنها- نیست؛ بلکه گاهی در اشعار او مردم کشورش هم مخاطب قرار گرفته‌اند (قادری، ۱۴۰۲: ۱۳۶) باختری در جامعه تکثرگرا و چند فرهنگی افغانستان ظلم و ستم زمامداران عصرش را در قالب طنز به نقد گرفته است «زیرا طنز یکی از روش‌های بیان اعتراض و متوجه نمودن مخاطب به اوضاع نابسامان است» (احسانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۵۴).

در ادبیات معاصر عرب احمد مطر نیز از جمله شاعرانی است که طنزپردازی او با طنز سایر شعرای عرب فرق دارد؛ زیرا احمد مطر هیچ کسی را به خاطر قد و اندام، سر و صورت و قیافه ظاهرش به تمسخر نگرفته است و هیچ قبیله از قبایل عرب را هجو نکرده است و به مانند باختری تنها و تنها درد ملت و مردم جامعه‌اش را در قالب طنز فریاد زده است؛ «از این رو مخاطب شعر

مطر، تنها طبقات و گروه‌های خاص نیست بلکه مخاطب او تمام باشندگان سرزمین‌های عربی هستند بخاطر این که طنز او تصویرگر عشق و ارادت او به مردم عام جامعه است» (حیدریان شهری، ۱۳۹۳: ۱)

در ادامه به تطبیق و بررسی همگونی‌ها و شباهت‌های طنز باختری و مطر با در نظر داشت منظومه‌ای "بیان نامه وارثان زمین" باختری و دیوان اشعار "لافتات" احمد مطر پرداخته شده است.

۱-۲. اعتراض به استعمار

آزادی خواهی و نفرت از استعمار در ذهن و روان بسیاری از شاعران نقش بسته و از کانال ذهن آنها روانه شهر و مردم می‌شود؛ باختری و مطر شاعرانی هستند که روحشان با آزادی و آبادی و شادی عجین شده است؛ اما هستند حاکمانی که به خاطر حفظ بقای زودگذرشان آزادی را پاس نمی‌دارند و مأمّن خویش را شوره‌زار متعفن استعمار می‌بینند. از این رو این دو شاعر در شعرهای مختلفی به نحوی دید حاکمان را نسبت به آزادی ستیزی و استعمارستایی بیان می‌کنند.

مطر بر اساس یک برداشت سنتی در شعر "الأضحیه" (فدایی) خودش را از زمان تولد تا هنگام مرگ، برده‌ایی اسیر و یا به عبارت بهتر بنده‌ایی در بند می‌یابد:

«حِينَ وُلِدْتُ / أَلْفَيْتُ عَلَى مَهْدِي قَيْدًا / خَتَمُوهُ بِوَسْمِ الْحَرِيَّةِ / وَعِبَارَاتٍ تَفْسِيرِيَّةٍ: يَا عَبْدَ الْعُزَّى كُنْ عَبْدًا / وَكَبِرْتُ وَلَمْ يَكْبُرْ قَيْدِي / وَهَرَمْتُ وَلَمْ أَتْرِكْ مَهْدِي / ... زُذُّوا الْإِنْسَانَ لِأَعْمَاقِي / وَخُذُوا مِنْ أَعْمَاقِي الْقُرْدَا» (مطر، ۱۹۸۷: ۲۲).

مطر آزادی را راه نجات روح خود می‌داند که بر اساس برداشت‌های سنتی، تاکنون در بند زندان باقیمانده است و می‌خواهد از این زندان بیرون بجهد و به سوی بوستان آزادی و استقلال زندگی به پیش برود. در این شعر مطر خود را نماینده تمام باشندگان عراق، مخصوصاً حاکمان عراق قلمداد می‌کند که آزادی را در هنگام تولد دفن کرده‌اند و از آن هنگام در بند و گرو استعمارند.

باختری نیز از زبان حاکمان افغانستان به گونه آبرونیک و طنزگونه آزادی را نمی‌پسندد و به جای آن به بربادی پناه می‌برد: «ونیز بدانید که اگرچه بر لب نمی‌آریم/ ولی در دل به دو شهریار مهر فراوان داریم: اگرچه نخستین، از سلسله جابره ساسانیست/ و کیش مغان دارد/ دومی از

رویگزرادگان سجستان است/ و او را عمرولیث گویند/ زیرا هردو واحداً العین بوده‌اند/ و این عمرولیث را/ مکرمتی دیگر نیز بوده است/ و آن این که/ چون برادر بدعت‌گستر خویش/ یعقوب منکوب-/ روی در روی امیر المومنین نایستاد/ و مهر مفسدت آزادیخواهی بر جبین ایمان ننهاد» (باختری، ۱۳۸۳: ۲۱-۲۰).

در جایی دیگر باختری از زبان حاکمان مستقیماً واژه‌های آزادی، بربادی و شادی را نفرین می‌فرستد: «ما را خوش نیاید بسا از لفظ‌های پارسی/ که به "دی" پایان می‌یابند/ بدانید که "دی" یکی از حروف الفبای کفرانست/ پس زدوده باد از قاموس‌ها: / آزادی/ آبادی/ شادی/ رادی/ و البته "بربادی" مستثنا است ...» (باختری، ۱۳۸۳: ۷).

به باور شاعر، اگر مردم افغانستان به جای بربادی از چهار مقولۀ دیگر (آزادی، آبادی، شادی، ورادی) استقبال می‌کردند، امروز به این فلاکت و بدبختی و بی‌پناهی و خواری گرفتار نمی‌شدند و در کام جهان‌خواران شرق و غرب فرو نمی‌رفتند (طغیانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۷) و به کشورهای جهان مهاجر و پراکنده نمی‌شدند.

باختری و مطر به عنوان شاعران آزاده که هیچ وقت زیر بار ظالمان نرفتند، همواره عزت نفس خود را در برابر آنها حفظ کردند و هیچ‌گاه سخنی در تملق و چاپلوسی که حکایت از تمایل آنها به نزدیک شدن به زمامداران باشد بر زبان نراندند. شاید بتوان گفت همین عزت نفس ایشان باعث محبوبیت روز افزون آنها در میان آزادی‌خواهان شده است.

۲-۲. اعتراض به سوءاستفاده از نام دین

سوءاستفاده از آموزه‌های دینی در جهت اهداف استبدادی یکی دیگر از ویژگی‌های جوامعی است که سعی دارند با این روش توده‌های مردمی را از حرکت به سمت واقعیات دور نگه دارند و در راستای نیت خود بکشانند. آنها با تعبیرهای نادرست از منابع دینی و شعائر مذهبی سعی در همراه کردن مردم با خود دارند.

باختری در مورد استفاده‌جویی از نام دین و فتواهای عجیب و غریب حاکمان افغانستان که آن زمان دور اول حاکمیت گروه طالبان بود، به گونه‌ای طنزآمیز از زبان طالبان چنین گفته است :

«بدانید ای عوام کالانعام/ که کابل به هزار و یک دلیل/ در نهاد ما کراحت پدید آرد/ و بذر کین در مزرع قلوب ما کارد/ یک دلیل از آن دلایل اینست که/ نام این دختر بی‌آزرم را/ در این شهر/ بر بدعتکده‌ایی گذاشته‌اند/ و خیره‌سرانه درفش عصیان و طغیان افراشته/ و باز اندرین کابلشهر/ محلتی را نقاش گویند/ مردم این مرز و بوم را در این تسمیه/ دو معصیت دست داده است:/ نخست این که چرا عربی ندانند/ و نخاس را نقاش گویند؟/ و دیگر این که چرا ندانسته‌اند/ ما را از این نقاشان چنان کینه‌ایی در دل است/ که گرگان را از گوسپندان/ ... از خرابات اصلاً سخن به میان نباید آوردن/ که هرگاه نام آن را می‌شنویم/ صد بار لاجول بر زبان می‌آریم/ دیگر از گناهان لایغفر کابل‌زادان اینست/ که در شهر آنان/ روستایی را ریشخور گویند/ و به این گناه/ اگر صغار و کبار کابل را/ بر دار آویزیم/ هیچ فرهنگدی بر ما خرده نیارد گرفت/ و دیگر این که ما ندانستیم/ خاک بر دهان زندیقان/ مگر کابل بهشت است/ که در آن بلده محلتی را جوی شیر نامند؟/ از این رو دعا می‌کنیم/ که مردم این شهر را بد رساد/ و چشمشان را رمد رساد/ و از خوردنی حد رساد و لگد رساد/ و از پوشیدنی و گسترده‌نی حتا نمد رساد!» (باختری، ۱۳۸۳: ۳-۴).

طالبان چون از نقاشان کینه در دل دارند و نقاشی را از دیدگاه اسلام به تعبیر خودشان ناجایز و حرام می‌دانند؛ از این رو نام محله "نقاش" برایشان پذیرفتنی نیست. درضمن محلی در کابل به نام "ریشخور" یاد می‌شود؛ چون گذاشتن ریش نزد آنها واجب است از این رو "ریشخور" را محل از بین بردن ریش تصور می‌کنند و با نام آن مخالفت می‌ورزند. "جوی شیر" نام محلی دیگر در مرکز شهر کابل نیز خشم آنان را برمی‌انگیزد؛ زیرا تنها در بهشت است که جوی شیر در آن جریان دارد. از تپه بی‌بی مهر و تپه شهرآرا به خاطر اینکه نام زنانه دارد خوششان نمی‌آید از نظر آنها نام زن نباید در ملاً عام بر زبان جاری شود و از "کوچه خرابات" شهر کابل که به نحوی تداعی کننده نام خلافتکاران است هم بدشان می‌آید؛ از همین رو از مردم کابل متنفرند و «این شهر را به جهنم روی زمین مبدل ساخته‌اند» (طغیانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۸) و بر مبنای همین برداشت‌های جاهلانه و سخیف از شریعت، عرصه زندگی را برای مردم تنگ ساخته‌اند.

به تعبیر دیگر اگر گذاشتن ریش در شریعت پیامبر سنت است، طالبان این سنت را تا درجه فرض بالا بردند و مرتکبان گناه ریش‌تراشی را در زندان افکنده و در حضور مردم شلاق زدند

(انصاری، ۱۳۹۱: ۱۹)

تعبیرها و تفسیرهای نادرست از دین مشخصه‌ای از دینداری ظاهری مستبدان است که همیشه مذهب را ابزاری در جهت پیشبرد اهداف خودشان قرار می‌دهند حتی به گفته مطر اگرآیه‌های قرآن هم منافع آنها را به مخاطره بیندازد قرآن را هم مصادره می‌کنند:

«قَرَأْتُ فِي الْقُرْآنِ: تَبَّتْ يَدَا أَبِي هَبٍ / فَأَعْلَنْتُ وَسَائِلُ الْإِذْعَانِ / إِنَّ السُّكُوتَ مِنْ ذَهَبٍ / أَحَبُّتُ فَقْرِي ... / لَمْ أَزَلْ أَتْلُوْ / وَتَبَّ / مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ / فَصُوْدِرْتَ خَنْجَرَتِيْ / بِجُرْمِ قَلِيلَةِ الْأَدَبِ / وَصُوْدِرَ الْقُرْآنُ / لِأَنَّهُ .. خَرَّضَنِي عَلَى الشَّعْبِ» (مطر، ۲۰۰۸: ۸).

مستبدان به ظاهر مدافع دین در برابر هر نوع صدای مخالف دیدگاهشان می‌ایستید و اجازه صدا بلند کردن برحق را به کسی نمی‌دهند.

باختری نیز با زبان طنز همگونه با مطر، سوءاستفاده از نام دین را نکوهش می‌کند: «... ما که از فرزندان خلفیم / بر سینه سلفیم / و نشان پدر داریم / زمین را از نحوست و پلشتی / هزاران هزار شکاک و لا ادری / و صوفی / و شطاح / پاکیزه خواهیم ساخت» (باختری، ۱۳۸۳: ۲۲).

طالبان حتی بازی با کاغذپران «بادبادک» را حرام اعلام کردند و به نام شریعت قوانینی را به اجرا گذاشتند که نه در عصر پیامبر (ص) و نه در زمان خلفای چهارگانه او و نه در هیچ عصر دیگری در جهان اسلام سابقه نداشته است (انصاری، ۱۳۹۱: ۲۰).

قرائت طالبان از دین و شریعت قرائت منحصر به فرد و برداشت افراط‌گرایانه است، در واقع دین را ابزاری ساخته‌اند برای توجیه منافع فردی و گروهی خویش.

۳-۲. اعتراض به فساد اداری و قضایی

فساد حاکمان و غلط‌پنداری آنان موضوع محوری طنزوارگی‌های مطر و باختری است؛ به گونه‌ای که اگر به همه آثار و اندیشه‌های آنان مراجعه شود، نقد نظام حاکم، پندار غلط آنان و نقد فساد اداری و قضایی آنان به وضوح به چشم می‌خورد.

مطر برای بیان اشتباهات بی‌شمار حاکمان عراق کلمه "غلط" را در شعر خود تکرار کرده است تا آنان را متوجه اعمال نادرستشان بگرداند: «مِنْ فَوْقِ هَامَتِي الْغَلَطُ / وَتَحْتَ رِجْلِي الْغَلَطُ / وَعَنْ يَمِينِي

الْغَلَطُ / وَعَنْ شِمَالِي الْغَلَطُ / وَمِنْ أَمَامِي الْغَلَطُ / وَمِنْ وَرَائِي الْغَلَطُ / فِي عَالَمٍ مِنْ غَلَطٍ / يُصْبِحُ مُنْتَهَى الْغَلَطُ /
 أَنْ أُسْتَقِيمَ فِي الْوَسْطِ» (مطر، ۲۰۰۸: ۴۶۶)

باختری نیز با تکرار عبارت "ای عوام کالانعام!" (باختری، ۱۳۸۳: ۱) در نخستین صفحه "بیان‌نامه وارثان زمین" و صفحات دیگر آن، می‌خواهد نقش اساسی عوام و مردم عادی را در ذهن و روان حاکمان نشان دهد و جایگاه عوام را در اندیشه‌های حاکمان ترسیم سازد؛ که خودشان را سلطان و وارث زمین بدانند و مردم عام را هم‌ردیف چهارپایان قرار دهند. «در تاریخ خود بنویسید: سلطان جهان‌ستان/ ریخی چون ریحان مارا به نیکویی بشناسید/ بدانید و آگاه باشید/ که تنها ما وارثان زمینیم/ و بدون ما لیس فی الدار/ ما اجابت معکوس آن دعاییم/ که گروهی پنج بار/ و شماری پنجاه بار/ در شبانه روزان می‌خوانند: وقنا ربنا عذاب النار» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۹). با این وصف حکامی که از زبان باختری در "بیان‌نامه وارثان زمین" به مردم معرفی می‌شوند، غلط‌کاری و فساد پیشگی و جباریت آنان از دوردست‌ها معلوم و قابل تشخیص است.

امتزاج عجیب زبان طنز و واقعیت در شعر مطر بیان‌گر این حقیقت است که او، گرچه چندان به کارکردهای انقلابی مردمی که از عقب ماندگی لذت می‌برند، ایمان ندارد؛ اما در نهایت، چاره‌ای جز طرح واقعیت‌های دردناکشان ندارد و می‌کوشد تحت هر شرایطی به دامن آنها خزیده و یا آغوش به سمت آنها باز کند، باشد که بیدارشان کرده و همراه با خود، حکایتی دیگرگونه آغاز کند (رجبی، ۱۳۹۱: ۱۲) مطر وضعیت اسفبار مردم عراق را این‌گونه به تصویر می‌کشد:

«الْمَلَايِينُ عَلَى الْجُوعِ تَنَامُ / وَعَلَى الْخَوْفِ تَنَامُ / وَعَلَى الصَّمْتِ تَنَامُ / وَ الْمَلَايِينُ الَّتِي تَسْرِقُ مِنْ جِيبِ الْبِنَامِ /
 تَتَهَاوَى فَوْقَهُمْ سَيْلُ بَنَادِقٍ / ... عَرَضْنَا يَهْتِكُ فَوْقَ الطَّرْفَاتِ / وَحُمَاةِ الْعَرَضِ ... أَوْلَادُ حَرَامٍ / هَضَبُوا بَعْدَ السُّبَاتِ /
 يَفْرُشُونَ الْبَسَطَ الْحُمْرَاءَ / مِنْ فَيْضِ دِمَائِنَا / تَحْتَ أَقْدَامِ السَّلَامِ / آه لَوْ يَجِدِي الْكَلَامِ / آه لَوْ يَجِدِي الْكَلَامِ /
 آه لَوْ يَجِدِي الْكَلَامِ / هَذِهِ الْأُمَّةُ مَاتَتْ / وَالسَّلَامُ» (مطر، ۱۹۸۷: ۹۵-۹۶).

آن‌گونه که از اشعار مطر برمی‌آید او حساسیت زیادی نسبت به غارت منابع زیرزمینی و ثروت‌های خدادادی عراق نشان داده است و اشعار و ابیات زیادی را به این بخش مهم اختصاص داده است. او در شعر خود بیان می‌کند که کشورش از زمانی که استقلال یافته، تحت اشغال است

این بیان طنزآمیز او کنایه تلخی است به غارت و چپاول این ثروت‌ها.
 «الْحَرَّاطِيمُ وَأَيْدِي وَ نَعَالُ الْمُخْرِبِينَ/ أَتَبَّتْ أَنَّ السَّجِينَ/ كَانَ مِنْ عَشْرَةِ أَعْوَامٍ/ شَارِكًا لِلذِّينِ/ حَاوَلُوا نَسْفَ
 مُوَخِرٍ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ نَظَرَ الْقَاضِي طَوِيلًا فِي مَلَفَاتِ الْقَضَايَةِ/ بِجُدُوهُ وَرَوِيهِ/ ثُمَّ لَمَّا أَدْبَرَ الشُّكَّ وَ وَافَاهُ الْبَقِيَّةُ/
 أَصْدَرَ الْحُكْمَ بِأَن يَعْدَمَ شَنْقًا/ عِبْرَةً لِلْمُجْرِمِينَ/ أُعْدِمَ، الْيَوْمَ، صَبِيٌّ/ عُمُرُهُ سَبْعَ سِنِينَ!» (مطر، ۲۰۰۸: ۱۶۸).
 مطر در این شعر مهر مفسدت و قضاوت‌های ناعادلانه را در نظام قضایی عراق بر جبین قاضیان
 آن دیار می‌زند.

قضاوت‌های ناعادلانه و جزم‌اندیشی‌های بی‌خردانه حاکمان در شعرهای احمد مطر و باختری
 همگون به نظر می‌آید؛ زیرا این دو شاعر درد دیده و آگاه، رسالت شاعری را در آن دیدند تا با بازگویی
 فساد اداری و قضایی حاکمان در قالب طنز، مردم را از سرنوشت خودشان آگاه سازند.
 «و این خلیلی که گویا از پروان بوده است/ نیز ما را پسند نیفتاد/ زیرا اولاً خلیلی نام نوعیست
 از عنب/ که از آن ام‌الخبایث سازند/ و ثانیاً پروان را نیز باید به آتش کشید/ که بر وزن مروان بوده
 است/ و این مروان را زنی بالین بر دهان نهاده و کشته است/ و آیا بر آن مردی که به دست زنی
 کشته شود! این بدان ماند/ که پشه‌یی ناچیز، پیل کوه پیکر را فرو بلعد...» (باختری، ۱۳۸۳: ۶) «با
 سلجوقی آن که تجلی خدا در آفاق و انفس را نوشت/ نیز اگر زنده بودی/ راه مواخات و مواسات در
 پیش نمی‌گرفتیم/ زیرا با منکوحه خویش عکس یادگار گرفته» (باختری، ۱۳۸۳: ۸).
 نظر به قضاوت حاکمان زمان باختری، سلجوقی را به جرم اینکه با همسرش عکس یادگاری
 گرفته است درخور دوستی نمی‌دانند و خلیلی شاعر توانای افغانستان نیز به جرم این که از پروان
 است و نامش نوعی از انگور است، مورد پسند واقع نمی‌شود؛ پروان از آنجای که با وزن مروان است
 و آن مروان را زنی از پای در آورده است درخور آن می‌دانند که به آتش کشیده شود.
 فتواهای حاکمان و طرز اندیشه‌های آنان در زمان و مکان باختری و مطر همسان است و طرز
 نگاه این دو شاعر به حاکمان دوران و محکومان جامعه مشابه است.

۴-۲. اعتراض به زن ستیزی

طالبان با تسلط بر کابل زنان را خانه‌نشین، چادری‌پوش و در خانه‌ها و پسخانه‌ها محبوس ساختند و به این کارشان افتخار می‌کنند.

روزانه ده‌ها زن و دختر در گوشه‌ها و بیشه‌های این خاک به بهانه‌های مختلف توهین و تحقیر و زندانی می‌شوند، زدن و بستن زنان را حمیت مردی می‌پندارند، تحقیر و توهین آنان را برای تربیت ضروری می‌دانند. آموزش دختران را منع کردند؛ ازدواج اجباری و زیر سن دختران را در گوشه‌های این خطه رواج بخشیدند؛ سر به زیری و گپ نگرانی دختران را در مقابل مرد خانواده جزء آموزه‌های دینی قلمداد کردند؛ نقصان در عقل و نقصان در دین زنان را از نصوص دینی گرفته به گونه‌های دل‌خواه خود تعبیر کردند؛ اطاعت بدون قید و شرط زنان از مردان را جزء آموزه‌های دینی ساختند؛ به اختیار خود شوهر گزیدن را از دختران دم بخت گرفتند و آن را بی‌شرفی و بی‌ادبی زنان دانستند و در نهایت برای زن خوب صفاتی مانند زاینده‌گی و سر به زیری و مطیع بودن و اختیار امور را نداشتن و درس نخواندن و دوختن و خانه جاروب کردن و نان پختن را بر شمرند؛ در حالی که زنان در تمامی فعالیت‌های پیامبر در هجرت، جنگ و صلح، مسجد و مدرسه و سفر و حضر حضور داشتند تا جایی که در مسجد نبوی بر خطیب نماز جمعه نهیب زدند؛ اما در شریعت طالبان تمامی عرصه‌ها به یک بارگی از وجود خانم‌ها پاک گردید (انصاری، ۱۳۹۱: ۲۰) و هیچ حقی برایشان داده نشد حتی دروازه پارک‌های تفریحی و حمام‌های شهری به روی آنان بسته شد.

واصف باختری رفتار خشن و زن‌ستیزانه طالبان را در قالب طنزی زیبا برای مخاطبانش به تصویر کشیده است تا از این طریق رفتار غیر انسانی و غیر اخلاقی آنها را به باد انتقاد بگیرد:

«رابعه سزاوار رجم بود/ نه در سپهران دانش نجم/ برادر مهتر او حارث/ سزاوار اندک سپاس و ستایش است/ که حمیت مردی داشت/ و نگذاشت که خواهر گیسو بریده‌اش/ به دلخواه خود شوهر گزیند.../ دریغا/ در آن روزگارش نبودیم که او را تازیانه می‌زدیم/ زیرا گفته‌اند که به دوران او نیز/ زنان به گرمابه می‌رفته‌اند/ و این خود/ نفس عمل گرمابه رفتن از قبیحات تهی نیست.../ زن باید تنها/ یک جاروب داشته باشد/ و چند سوزن/ ورنه چرا "روب" با "خوب" هم آواست؟/ و چرا سوزن با زن به پایان می‌رسد؟/ خردمندان را شاید/ که بر دیدگان زن، سوزن فروبرند/ بدانید که زنجیر هم با زن آغاز شده است.../ زن همسایه زنجیر معنا می‌دهد/ یعنی زن به زنجیر کشیده شود!...»

(باختری، ۱۳۸۳: ۱۳).

باختری دید طالبان در مورد زنان را به خوبی بیان کرده است: آنها برای شلاق زدن و به زنجیر کشیدن زنان به دنبال بهانه می‌گردند، حتی بخاطر شلاق نزدن زنانی که در روزگار قبل از حاکمیت آنان به گرمابه رفته‌اند نیز افسوس می‌خورند و گرمابه رفتن زنان را کار زشت و قبیح می‌دانند. «سقط جنین باد بر زنان باردار/ به ویژه اگر از بخت وارون دختر زایند...» (باختری، ۱۳۸۳: ۶) دختر زاییدن زنان در فرهنگ طالبان عمل زشت و قبیح است، به باور آنان جنین اگر دختر باشد سقط کردنش بهتر است؛ زیرا به دنیا آمدنش مایه ننگ و عار برای مرد خانواده‌اش می‌گردد. باختری می‌خواهد فریاد بزند که گروهی در قرن بیست و یک همان دیدگاه ظالمانه زمان جاهلیت قبل از اسلام را در مورد زنان دارند.

بیان زیبا و بلند باختری عمق فاجعه زن‌ستیزی و ظلم حکام طالبانی را در افغانستان به خوبی نمایش می‌دهد. طالبان، مغلوب واقع شدن مردان در مقابل زنان را، نهایت نامردی می‌دانند و آنرا نکوهش می‌کنند (و آیا بر آن مردی که به دست زنی کشته شود!)؛ چون از دید طالبان زنان موجودات ضعیف و ناتوان جامعه هستند که خدا آنان را برای اجرای فرمان‌های مردان آفریده است و مردان بر آنان حاکمیت دارند.

«اگر صغار و کبار کابل را/ بر دار آویزیم/ هیچ خردمندی بر ما خرده نیارد گرفت...» (باختری، ۱۳۸۳: ۵)؛ «ما را از خود عروض است/ و قاموس است/ هر که این نپذیرد/ بدون حاشا الحضور/ دیوث است!...» (باختری، ۱۳۸۳: ۷)؛ «آتش بر تاریخ "غبار" که صنادید ما را آبرو برد/ و شما عوام کالانعام را/ به شورش انگیزد...» (باختری، ۱۳۸۳: ۹)؛ «شلاق بر سر آفاق فرمانروا باشد/ رباب‌ها را بشکنید...» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۲).

طالبان دارای قاموس خاصی هستند که هرکس جبراً و قهراً قاموس آنها را باید بپذیرد؛ اگر نپذیرد "دیوث" خطاب می‌شود و برای اینکه مردم به شورش نیانگیزند، شلاق را بر سر آفاق فرمانروا می‌سازند و نیز با شادی و آزادی مردم دشمنی خویش را اعلام می‌کنند: «فزونگی گیراد شمار برده‌ها/ نیرومندتر باد مشت‌هامان/ و سرانگشت‌هامان! تا با آن اولین‌ها/ بر تارک‌هاتان کاری‌تر بکوبیم/ و با این آخرینان/ چشم‌هاتان را از حدقه آسان‌تر برآوریم» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۶).

در کشورهای استبدادزده همه چیز با هم شباهت دارد. اقتصاد، سیاست، فرهنگ و موارد دیگر. احمد مطر برای اینکه نشان دهد جو خفقان و برخورد حاکمان عراق چقدر نامناسب است و به حقوق اجتماعی و شخصی مردم اهمیت نمی‌دهند، از مخاطب خود می‌خواهد قبل از خواب، با مساوک دندان خود را از آن کلمات اعتراضی که بر ضد حکومت بکار رفته باشد، بشوید. این عمل نشان دهنده نهایت خفقان و جو امنیتی حاکم بر جامعه توسط نیروهای حکومتی است که آرامش را از زندگی اجتماعی مردم گرفته‌اند و زندگی شخصی افراد و حقوق آنها را نادیده می‌گیرند:

«عندمَا تَذْهَبُ لِلنَّوْمِ / تَذْكُرُ أَنْ تَنَامَ / كُلُّ صَحْوٍ خَارِجِ النَّوْمِ حَرَامٍ / وَتُحْذِرُ الْفُرْشَةَ وَالْمُعْجُونَ / وَأَغْسِلْ مَا بَقِيَ بَيْنَ أَسْنَانِكَ مِنْ بَعْضِ الْكَلَامِ / أَنْتَ لَا تَأْمَنُ أَنْ يُدْهِمَكَ الشُّرْطَةُ / حَتَّى فِي الْمَنَامِ» (مطر، ۲۰۰۱: ۱۴۳)

احمد مطر در مورد زن‌ستیزی زمامداران عراق چنین گفته است: «وَيَرَى أَنْ تُحْبَسَ الْمَرْأَةُ فِي مَنْزِلِهَا .. بِاسْمِ التَّعَفُّفِ!» (مطر، ۱۹۸۹: ۶۶) بهتر است که خانم‌ها به خاطر پاکدامنی در خانه‌هایشان زندانی شوند.

۵-۲. اعتراض به علم‌ستیزی

از دید باختری حکام طالبانی علم‌ستیزند، چون آنان، نقاشی، سینما و فیلم دیدن را حرام می‌دانند و با آموزش و کار زنان و دختران مخالفند، پس با این تحریم کردن‌ها پاسداشت علم و دانستگی هم تحریم گردیده است. باختری با نگاه انتقادی عصر آنان را جلوی چشمان مخاطب قرار می‌دهد؛ آنها دبستان‌ها و دانشگاه‌ها را بسته می‌خواهند؛ نام عالمان و فیلسوفان خوابشان را برمی‌آشوبد و گور هریک از آنان را بازمی‌شکافند تا شلاق زنند و دست و پا خلاف یکدیگر قطع کنند؛ با شنیدن هر اختراع علمی که فرآورده دانش هندسه است، لاحول ولاقوه می‌خوانند و آن را نشانه قیامت و تأثیر اجنه و دیوان می‌دانند. با خواندن "بیان‌نامه وارثان زمین" تفکر روشنی از علم‌ستیزی آنان برای خواننده آشکار می‌شود:

«سأطوره چه واژه زیباییست!.../بزرگ‌ترین اندوه ما این است/ که هندسه بر وزن مدرسه است.../باید همه منارها منفجر شوند.../باختری، ۱۳۸۳: ۱۵)/ سخن پرداز طنز/ و خطیبی بلند آواز/

از ایل و خیل ما فرموده بود/ که بقراط بقر است/ و سقراط از صدر نشینان سقر/ دریغا که ما ندانیم/ فارابی را گور کجاست/ تا فرماییم آن را تنور سازند/ بوریحان خود مجوس بود/ و به آیین هندوان نیز مهر می‌ورزید.../ شنودن نام آن حلاج زاده/ خواب ما را بر می‌آشوبد... (باختری، ۱۳۸۳: ۲۳) از "اصفار" "صدرا" نیز/ آن سان که شنوده‌ایم بوی رعونت خیزد/ و عفونت بدعت/ پس از شنودن هر قول او/ لاحول باید گفت/ الا یک حرف ژرف شگرف پاکیزه‌تر از برف/ که اندر باب زنان گفته/ و حقا در معرفت سفته/ رخس در میدان بلاغت رانده/ اگر گاهی بساط لواط می‌گستریم.../ و اگر آدینه شبی/ با منکوحه خویش می‌خواهیم/ از بهر آنست که شیطان و نفس اماره/ از راه به در نبرندش» (باختری، ۱۳۸۳: ۲۵).

باختری از زبان طالبان به همگان بازگو می‌کند که بزرگ‌ترین اندوه ما این است که هندسه، نماد علم و فناوری و اختراع، چرا با مدرسه هموزن است. حال آن که مدرسه هیچ‌گاه سر سازگاری با هندسه ندارد. هندسه و اختراع و اکتشاف را هرگز نمی‌شود در مدرسه انجام داد. طالبان مدرسه با هندسه سر کینه و دشمنی دارند و فراورده‌های هندسه را نشان ظهور قیامت می‌دانند و کسانی که به کسب علم هندسه می‌پردازند از دید آنان انسان‌های خارج شده از دین هستند. از نظر آنان کسب علم مربوط به هندسه از بدعت‌ها به شمار می‌آید. نباید کسی آن را فرا بگیرد. باید هرچه علمی است در مدرسه- محل فراگیری علوم فقه- مورد تعلیم و تعلیم قرار بگیرد و هرچه اختراعی است از این راه درخور مردم داده شود.

باختری معتقد است که هیچ اختراعی و هیچ کشفی برای سهولت زندگی بشر از مدرسه‌ها صورت نگرفته است؛ برعکس دانش مربوط به هندسه، بهتر زندگی کردن بشر را ضمانت می‌کند و با گذشت هر روز اختراع و انکشاف جدید جهت سهولت زندگی همه بشر، اعم از طالب و داعش و باخدا و بی‌خدا قد علم کرده است. هندسه می‌کوشد تا بشر را یاری رساند و آنرا حکام طالبانی نمی‌خواهند با مدرسه هموزن سازند.

باختری اشاره به این دارد که طالبان با استفاده از ابزار ویرانگر که در دست دارند می‌خواهند ریشه تاریخ، فرهنگ و تمدن باستانی افغانستان/ خراسان را قطع کنند و از بین ببرند. چون ساطور در فرهنگ آریایی نمادی از بی‌رحمی، شقاوت و حذف پدیده‌ها و ارزش‌هاست؛ بدین جهت است که

باید تمام مناره‌ها که ریشه در فرهنگ باستانی این سرزمین دارد و نمادی از باورهای باستانی و تمدن گشن بیخ پاریسی است منفجر کرد و قطع ساخت و نابود کرد تا افغانستان/ خراسان را به تاریخ پربار و پرافتخارش متصل نگرداند.

برای این که میزان انزجار حکام یا وارثان زمین "بیان نامه" را از فیلسوفان و مخترعان جهان بیشتر به نمایش بگذارد؛ بقراط را با گاو تشبیه می‌کند و سقراط را صدرنشین سقر (دوزخ) می‌پندارد. این حرف را هم از جهتی قبول می‌کند که آن را خطیبی بلند آواز از ایل و خیل خودشان ایراد فرموده است. دشمنی آنان تنها با دانشمندان و علمای مثل بقراط (بقرات) و سقراط (سقرات) نیست؛ بلکه این گروه با تمام مخترعین و مکتشفین جهان سر سازگاری دارند. ابوریحان را دشنام می‌دهند؛ پور سینا را نیز اهل دوزخ می‌پندارند. دیگر دانشمندان که به نحوی در بهتر ساختن زندگی مردم و نوع بشر دست یاری داده باشد، از دیدگاه این جمع درخور کشتن‌اند و لایق بستن و قابل سوختن و حتی علمای صرف و نحو و بلاغت را که خود طالبان از کتاب‌های آنها چیزهای آموخته‌اند حرمت نمی‌گذارند.

«به جسارت گوئیم که ما/ "رسالة القافیه" را نخوانده‌ایم/ همان سان که "شافیه" و "کافیه" را/ اما "وطواط" را بساط برچیده‌ایم/ و "زمخشری" و "تفتازانی" را قِماط دریده/ ما نه چون فقیهان شما/ علم از اسفار و افواه رجال/ اخذ کرده‌ایم/ بل از معرکه آرایان جدال و قتال/ ولی همه‌گان را از سطوت ما/ ربعی در دل افتاده است/ و از شِحنه‌گان و عوانان ما چنان ترسند/ که قبطیان عتیق/ بدین اندازه از فرعونان نمی‌هراسیدند» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۰).

حکام "بیان نامه" جدا از مخترعین جهان، علمای دینی را نیز سبک و سنگین می‌کنند؛ اگر عالمی از دین، تحلیل و تشریح مطابق عصر و زمان داشته باشد، آن‌هم در مخیله آن‌ها خوب نمی‌نشیند. عالمی را دوست می‌دارند که بیشتر و پیشتر از هر چیزی فتوای کشتن و گردن زدن بدهد و اسلام را بر سر شمشیر بنشانند و بر هواداران اسلام دستور حمله کردن و محاصره کردن و وحشت آفریدن و غنیمت جمع کردن بدهد.

از دید مطر علم‌ستیزی در جامعه ایشان هم وجود دارد؛ زیرا در شعری گفته است:

«سَأَلْتُ أَسَاقِدَ أَخِي / عَنْ وَضْعِهِ الْمُفْصَلِ فَقَالَ لِي لَا تَسْأَلْ / خُصُورُهُ مُنْتَظِمٌ سُلُوكُهُ مُحَرَّمٌ / لَوْ شِئْتَهَا بِالْمُجْمَلِ / أَخُوكَ هَذَا يَا أَخِي / لَيْسَ لَهُ مُسْتَقْبَلٌ» (مطر، ۲۰۰۱: ۳۱۵)

افرادی که در کارهایشان منظم و مرتب باشند و به دنبال علم تلاش کنند عاقبت به جایی نخواهند رسید؛ زیرا در این کشور علم هیچ ارزشی ندارد و حاکم مستبد افراد برجسته و نخبه را از درون خفه می‌کند و هیچ آینده‌ای برای آنها متصور نیست.

۲-۶. اعتراض به نقض آزادی بیان

آزادی بیان در جوامع ستمگر و استبدادی زنده نیست؛ اگر جوامعی هم در عین ستمگری بخواهند به آزادی بیان پاسدار باشند؛ چیزی نیست جز ادعای احمد مطر. او در شعری درباره آزادی بیان می‌گوید: «قَالَ لِزَوْجَتِهِ: اسْكُنِي. / وَقَالَ لِابْنِهِ: انْكُتِم. / صَوْتُكُمْمَا يَجْعَلُنِي مُشَوِّشُ الْفَكِّيرِ / لَا تَنْبَسَا بِكَلِمَةٍ / أُرِيدُ أَنْ أَكْتُبَ عَنْ حُرِّيَةِ التَّعْبِيرِ!» (مطر، ۲۰۰۱: ۲۸۴) یعنی از یک سو اجازه حرف زدن به کسی را نمی‌دهند و از سوی دیگر ادعا می‌کنند که در جامعه ما آزادی بیان وجود دارد.

باختری هم مانند احمد مطر حاکمان زمان و مکان خودش را در قتل واژه‌ها و از بین بردن آزادی بیان با زبان طنز می‌گوید: «گیتی را مردانی نابینا سزاوار است / و زنان الکن / مرگ بر چشمی که می‌بیند! / و اگر از لبان و دهان خودمان برنخیزد / مرگ بر واژه / مرگ بر سخن» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۲) واصف باختری در اینجا به نحوی به زبان‌ستیزی و دشمنی طالبان با زبان پارسی اشاره دارد. آنها لوحه‌های زبان پارسی را از بالای دروازه‌های اداره‌های دولتی به ویژه دانشگاه‌ها پایین انداختند و به جای واژه دانشگاه و دانشکده واژه‌های زبان افغانی/پشتو "پوهنتون" و "پوهنځی" را جایگزین کردند. به قول باختری واژه‌های دانشگاه و دانشکده و دانشجو از زبان خود طالبان برنخاسته از همین‌رو بر این واژگان مرگ می‌فرستند.

از طرف دیگر باختری حاکمان خود را در کشتن واژه و دفن آنها که ابزار آزادی بیان است، پیشتاز همه می‌داند: «ما را خوش نیاید بسا از لفظ‌های پارسی / که به "دی" پایان می‌ابند / بدانید که "دی" یکی از حروف الفبای کافران است / پس زدوده باد از قاموس‌ها: / آزادی / آبادی / شادی / رادی / و البته "بربادی" مستثناست / "بربادی" را در همه فرهنگ‌ها / با خط جلی باید نبشت» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۷) واصف باختری با بیان این عبارات می‌خواهد ستیز طالبان با آزادی بیان را برای مخاطبان بیان

کند و بدین گونه به نقد آن می پردازد و دوره خفقان آور و اختناق آمیزی را به تصویر می کشد که هیچ کس را یارای سخن گفتن و جرأت لب گشودن نبوده است.

۲-۷. اعتراض به نقض کرامت انسانی

جایگاه مردم و منزلت آنان در منظر حاکمان و رهبران جوامع امری بسیار مهم است که در بسیاری از کتب دینی و مذهبی و ادبی و اجتماعی به آن پرداخته شده است. در واقع تأکید همه آنها بر رعایت حقوق مردم یا به اصطلاح امروزی سیاست "مردم داری و مردم سالاری" است؛ چراکه عامل اصلی قدرت و رکن اصلی و اساسی تشکیل یک اجتماع، مردم هستند. پس بدیهی است که تمام تلاش ها و هم و غم ها در راستای سربلندی و عزت مردم قرار می گیرد؛ اما در بسیاری از کشورها به این امر مهم توجه نمی شود و مردم از دید حاکمان و رهبران این کشورها از هیچ منزلتی برخوردار نیستند؛ اینجاست که تمام امکانات و سرمایه آن کشور صرف هوسرانی و حیف و میل حکام و عمال آن می شود.

حاکمان "بیان نامه وارثان زمین" مردم را "عوام کالانعام" خطاب می کنند و مردم را شایسته بد رسیدن و رمد رسیدن، می دانند: «که مردم این شهر را بد رسادا/ و چشمشان را رمد رسادا/ و از خوردنی حد رساد و لگد رسادا/ و از پوشیدنی و گستردنی حتا نمد رسادا» (باختری، ۱۳۸۳: ۵). حاکمان «بیان نامه» حاکمانی هستند که بر شانه های مردم نشسته اند و نان از خان غریبان گرفته اند؛ جور و ستم و لگدهای بسیار نصیب مردم کرده اند.

از این که آنان به شورش برنخیزند، اعمال و ابراز شورش انگیز را از ریشه و بنیاد ویران و ابر می خواهند: «لفظ غبار را به کار بردیم/ آشوبگری فرایادمان آمد/ که او را غبار گفتندی.../ آتش بر تاریخ غبار/ که صنادید ما را آبرو برد/ و شما عوام کالانعام را/ به شورش انگیزدا...» (باختری، ۱۳۸۳: ۹) «اگر روزی موریانه ها/ دیوان های همه شاعران را بخورند/ در حقشان دعا می کنیم/ که به پیل های دمان مبدل شوند/ ما مستجاب الدعواتیم! جهان ماراست/ زمین ماراست/ زمان ماراست» (باختری، ۱۳۸۳: ۱۶).

ابزاری که مردم را به شورش و قیام و می دارد و انگیزه های استقلال طلبی را در وجود آنان زنده

می‌گرداند، تاریخ است "میرغلام محمد غبار" نویسنده کتاب "افغانستان در مسیر تاریخ" است و طالبان می‌خواهند کتاب وی را بسوزانند؛ زیرا دیوان شاعران و سخنوران و تاریخ‌نگاران، باتوجه به اهمیتی که در بیداری مردم دارد، خشم زمامداران را برمی‌انگیزد، از این‌رو آن را درخور نابودی و بربادی می‌دانند.

احمد مطر نیز مانند باختری دید حاکمان به مردم را ناپسند می‌داند و در قصیده‌ای به نام "المفتی علیه" به موضوع جایگاه مردم در چشم حاکمان پرداخته و در آن، از این واقعیت پرده برداشته که مردم هیچ جایگاه و منزلتی در نظر آنها ندارند و با دید تحقیر به مردم می‌نگرند و آنان را حیوان فرض می‌کنند:

«... / وَأَشَاعُوا أَنِّي أَنْظُرُ لِلشَّعْبِ كَمَا أَنْظُرُ لِلدُّودِ الْحَقِيرِ / الْهَى ... أَنْتَ جَاهِي بِكَ مِنْهُمْ أَسْتَجِيرُ / قَسَمًا بِإِسْمِكَ إِنِّي عِنْدَمَا أَرْتُو لِشُعْبِي / لَا أَرَى إِلَّا الْحَمِيرَ / وَيَقُولُونَ ضَمِيرِي مَيْتٌ! كَيْفَ يَصِيرُ / هَلْ أَتَاهُمْ خَيْرٌ عَمَّا بِنَفْسِي أَمْ هُمْ اللَّهُ الْخَبِيرُ؟ / كَذَّبُوا... فَأَلَّهُ يَدْرِي أَنِّي مِنْ بَدءِ عُمُرِي لَمْ يَكُنْ عِنْدِي ضَمِيرٌ» (مطر، ۱۹۹۶: ۱۴۶).

در این شعر احمد مطر، دید زمامداران عصرش نسبت به مردم را بسیار زیبا به تصویر کشیده است به گفته وی مردم در چشم زمامداران عراق برابر حیوانات هم ارزش ندارند و پست‌تر از حیوانات‌اند این دید در واقع همان دیدی است که طالبان در افغانستان در مورد زنان دارند و به زن هیچ ارزشی انسانی قایل نیستند؛ از این‌رو باختری و مطر نسبت به جامعه، زمامداران و مردم دید یکسان و مشابه دارند، هردو شاعر نقد تند و صریح از زمامداران دو کشور افغانستان و عراق ارائه داده‌اند و با زبان طنز عمل کرد آنها را به باد انتقاد گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری

مهمترین نتایج پژوهش حاضر عبارت‌اند از:

- باختری و مطر در جامعه و شرایطی زندگی می‌کردند که زمامداران آن روزگار آزادی بیان را منع کرده بودند و فضای خفقان‌آور را بر مردم مسلط کرده بودند تا آنجا که این دو شاعر برخورد انقلابی و تحول‌آفرین را از طریق طنز لازم دانستند.

- طنزهای آنان نسبت به نقد زمامداران از همگونی و مشابهت‌های زیادی برخوردار است؛ با این تفاوت که باختری با زبان آبرونیک خود را در لباس حاکمان قرار داده، ایدیولوژی، عملکرد و گفتارهای آنان را به گونه‌ایی مورد نقد قرار داده که خواننده اول حس می‌کند که شاعر برای دیگران بیانیه سر می‌دهد و خوانندگان را به راه خود دعوت می‌کند؛ اما بعد از درنگ کوتاه زاویه دید خواننده از اول شخص جمع، به سوم شخص جمع که همانا حاکمان زمان شاعر (طالبان) است کشانده می‌شود؛ اما طنز مطر در همان اول از زبان سوم شخص بیان می‌شود و کمی مشخص‌تر از طنز باختری می‌نماید.

- طنز در دیدگاه این دو شاعر رسالت یگانه دارد و هدف آن اصلاح و تعلیم مردم و جامعه است؛ شاید محیط استبدادی و مداخلات بیرونی‌ها به افغانستان و عراق باعث شده باشد که این دو شاعر با وجود فاصله مکانی، از درد مشترک و بنمایه‌های طنزی مشترکی بهره ببرند.

- طنز هردو شاعر اوضاع نابسامان کشور متبوع شان را به خوبی بازتاب داده است هر دو شاعر در راستای روشنگری برای طبقات محروم جامعه تلاش کرده‌اند. باختری و مطر اوضاع نابسامان کشورهای افغانستان و عراق را در قالب طنز به زیبایی به تصویر کشیده‌اند. طنز هردو شاعر نشان می‌دهد که هیچ حکومت مستبدی بدون وابستگی و حمایت خارجی امکان بقا ندارد. از منظر شعر هردو شاعر حاکمیت استبداد پیامدهای نامطلوب و مخربی دارد.

- عمده‌ترین عناصر مورد نقد این دو شاعر را می‌توان نقد دولت‌مردان در عرصه‌های علم‌ستیزی، استعمارستایی، دین‌ستیزی، فسادپیشگی، ظلم‌دوستی، زن‌ستیزی، نقض آزادی بیان و نقض کرامت انسانی برشمرد. هر دو شاعر طرفدار آزادی و دشمن استعمار و استبدادند، هردو شاعر پخش و نشر دین و تجربه دینی را نیاز جامعه و سودمند برای مردم دانسته و استفاده نادرست از دین را نابجا و مردود می‌دانند، باختری و مطر فسادپیشگی زمامداران عصر خود را با شدیدترین الفاظ نقد می‌کنند و خواهان اصلاح و رفع فسادهای اداری و قضایی حاکمان هستند، اکثر حاکمان در طنز باختری و مطر ظالم، زن‌ستیز و متحجر صفت معرفی شده‌اند و برای اصلاح آنها راهی جز بازگو کردن ظلم و رفتار نادرست آنان نمی‌دانند، هردو شاعر کرامت انسانی را در نظر حاکمان بازسازی و آزادی بیان را مستلزم زیستنگاه آزادگان می‌دانند.

- نحوه پردازش طنز این دو شاعر راه میانه است نه راه دشنام و تمسخر؛ و گاه سمند طنز به گونه‌های کاملاً غیرمستقیم و دور از هدف مورد نظر شاعر راه می‌رود و خواننده را به دیری به جهت مورد نظر خود راهنمایی می‌کند که در این جهت باختری چاپک‌دست‌تر به نظر می‌رسد.

منابع:

- احمد رضا، حیدریان شهری (۱۳۹۳)، «پژوهشی در اندیشه‌های سیاسی اشعار احمد مطر» فصلنامهٔ لسان مبین (پژوهش ادب عربی)، شمارهٔ ۱۵، صص ۱-۲۳
- انصاری، خواجه بشیر احمد (۱۳۹۱)، *مذهب طالبان*، کابل: انتشارات سعید.
- انوشه، حسن (۱۳۸۱)، *دانشنامه ادب پارسی: ادب پارسی در افغانستان*، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- باختری، واصف (۱۳۸۳)، *بیان نامه وارثان زمین*، کابل: انتشارات پرینان.
- باختری، منیژه (۱۳۸۸)، *انگبین نیشخند و شرنگ نوشخند*، کابل: انتشارات پرینان و انتشارات سعید.
- تنکابنی، فریدون (۱۳۵۷)، *اندیشه و کلیشه*، ج ۱، تهران.
- حسینی، حسن و بیدج، موسی (۱۳۸۰)، *نگاهی به خویش گفتگو با شاعران و نویسندگان معاصر عرب*، ج ۱، تهران: سروش.
- خلیق، صالح محمد (۱۳۸۷)، *تاریخ ادبیات بلخ از کهن‌ترین روزگاران تا اوایل سده بیست و یکم*، از طرف انجمن نویسندگان بلخ، کابل: مطبعه مسلکی افغان.
- رجبی، فرهاد (۱۳۹۱)، «رسالت طنز در شعر میرزاده عشقی و احمد مطر» *مجله زبان و ادبیات عربی*، دانشگاه فردوسی، مشهد. شمارهٔ ۷، صص ۷۳-۱۰۲.
- زهره‌ای، حمیدرضا و احمد نظری (۱۳۹۷)، «نگرشی تطبیقی بر شگردهای طنز بر شعر نیمای یوشیچ و احمد مطر» *مجله کاوشنامه ادبیات تطبیقی*، دانشگاه رازی کرمانشاه، شمارهٔ ۳۱، صص ۴۹-۶۹.

- سعدون زاده، جواد (۱۳۸۸ش)، "مظاهر ادب المقاومة فی شعر احمد مطر"، *مجله ادبیات پایداری*، کرمان، دانشگاه شهید باهنر. شماره ۱، صص. ۵۱-۶۹.
- سلیمان، محمد فارس (۲۰۰۵)، *مظاهر التناسل الدینی فی شعر احمد مطر* جامعه النجاح الوطنیه، رسالة الماجستير، نابلس.
- صرفی، محمدرضا، وهمکاران (۱۴۰۱)، «مطالعة تطبیقی طنزپردازی ابوالقاسم حالت و احمد مطر» *فصلنامه علمی ادبیات تطبیقی*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جیرفت. شماره ۶۱، صص. ۱۵۲-۱۶۷.
- طغیانی، اسحاق، محمدظاهر فایز و حسین آقا حسینی (۱۳۹۵)، «اندیشه انتقادی و بیان آیرونیک در بیان نامه وارثان زمین» *فصلنامه علمی- پژوهشی نقد ادبی*. شماره ۳۶، صص. ۱۴۳-۱۶۳.
- عبدالعالی، حافظ کوزی (ب ت) *السخریة الهادفة فی شعر أحمد مطر*، جامعة کویت- کلیة الآداب.
- غنیم، کمال احمد (۱۹۹۸م)، *عناصر الابداع الفنیة فی شعر احمد مطر*، چ ۱، القاهرة، مدبولی.
- فرشید ورد، خسرو (۱۳۶۳)، *در باره ادبیات و نقد ادبی*، ج ۱، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- قادری، شاهپور و نعمت الله ایرانزاده (۱۴۰۲)، «تحلیل گفتمان انتقادی غز لیات واصف باختری بر مبنای رویکرد فرکلاف» *ادب پارسی*، دانشگاه تهران. شماره ۱، صص ۱۳۴-۱۵۴.
- مدرسی، فاطمه (۱۳۹۰)، *فرهنگ توصیفی نقد و نظریه های ادبی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مطر، احمد (۱۳۹۲)، *خندیدن با لبان زخم*، مترجم: عبدالرضا رضایی نیا، تهران: روایت فتح.
- مطر، احمد (۱۹۸۷)، *لافتات ۱*، الطبعة الثانية، بلا مطبع، لندن.
- مطر، احمد (۱۹۸۹)، *لافتات ۳*، الطبعة الأولى، بلا مطبع، لندن.
- مطر، احمد (۱۹۹۲)، *لافتات ۴*، الطبعة الاولى، بلا مطبع، لندن.
- مطر، احمد (۱۹۹۶)، *لافتات ۵*، الطبعة الاولى، بلا مطبع، لندن.

- مطر، احمد (۲۰۰۱)، *الأعمال الشعرية الكاملة*، الطبعة الثانية، لندن.
- مطر، احمد (۲۰۰۸)، *الأعمال الشعرية الكاملة*، دارالمحبین، لندن.
- نورانی، جلال (۱۳۸۸)، *هنر طنز پردازی*، کابل: انتشارات میوند.
- هروی، جلیل صابری (۱۳۸۹)، *شاعران عصر حاضر افغانستان*، مشهد: نشر نوند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی